

К. І. Апанасенко,
кандидат юридичних наук, доцент

УДК 346.9

ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ (МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

У статті досліджуються правові підстави та умови визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання, а також підвідомчість і склад учасників таких судових спорів.

Ключові слова: *установчі документи, визнання недійсними, суб'єкти господарювання, судовий спір.*

Однією з поширених категорій судових спорів в Україні вже не один рік залишаються спори, пов'язані зі створенням суб'єктів господарювання. До них належать насамперед спори про визнання недійсними рішень про створення суб'єктів господарювання (у більшості випадків – господарських товариств), визнання недійсними їх державної реєстрації та установчих документів зазначених суб'єктів. Однак навіть поверховий аналіз норм чинних законодавчих актів, які регулюють відносини щодо створення та припинення діяльності суб'єктів господарювання, свідчить про наявність суттєвої прогалини у законодавстві з цього питання. Так, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 р. не передбачають такої підстави ліквідації юридичної особи, як визнання недійсними її установчих документів.

Порушена у статті проблема в науковій літературі практично не досліджена. У дисертаційних дослідженнях з питань створення та припинення діяльності суб'єктів господарювання, правового режиму їх установчих

документів автори зазвичай не аналізують процесуально-правові аспекти визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання. Побіжно до цієї проблематики зверталась О. М. Зубатенко [1]. Теоретичне дослідження можливих підстав визнання недійсними установчих документів здійснив В. С. Петренко [2, с. 167–175]. Викладене вище доводить актуальність обраної теми.

У процесі дослідження передбачається виконати такі завдання: проаналізувати правові підстави позову про визнання недійсними установчих документів суб'єкта господарювання; дослідити правові наслідки задоволення такого позову; визначити підвідомчість відповідної категорії судових спорів, склад його учасників.

Як зазначалося вище, основні закони, які регулюють процедуру створення й припинення діяльності суб'єктів господарювання, не містять положень щодо підстав і порядку визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання. Вважаємо, що сьогодення практика пред'явлення позовів про визнання недійсними установчих документів є продовженням відповідної устале-

ної судової практики, що існувала до прийняття у 2003 р. ГК та ЦК України. Так, пунктом 2 ст. 34 Закону України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р. (що втратив чинність з 1 січня 2004 р.) передбачалось: *підприємство ліквідується у випадку, якщо рішенням суду будуть визнані недійсними установчі документи і рішення про створення підприємства*. Вищий арбітражний суд України у зв'язку з цим зазначав (підпункти 17, 20 Роз'яснення «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств» від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334): *Підставами для визнання недійсними рішень про створення підприємств чи їх установчих документів можуть бути, зокрема, вчинені при оформленні цих документів порушення чинного законодавства, які позбавляють їх юридичної сили; невідповідність фактичним обставинам вміщених в установчих документах відомостей щодо виду підприємства та форми власності, на якій воно засновано. У цих випадках господарським судом вирішується спір не про ліквідацію підприємства, а про визнання недійсними установчих документів підприємства чи рішення про його створення. Відповідний позов може бути поданий державним органом, що згідно з чинним законодавством здійснює контроль за діяльністю підприємства, прокурором, органом, що здійснює державну реєстрацію, а також будь-яким підприємством чи організацією, яка вважає порушеними свої права чи охоронювані законом інтереси в зв'язку із створенням (державною реєстрацією) відповідного підприємства... Приймаючи рішення про ... визнання недійсними установчих документів та/або рішення про створення підприємства..., господарському суду у резолютивній частині рішення слід зобов'язувати власника (власників) або орган, уповноважений створювати підприємство, здійснити ліквідацію підприємства у встановленому законом порядку. У разі якщо за заявою про визнання недійсними установчих документів останні визнані недійсними у певній частині і це не тягне за собою недійсності установ-*

чих документів в цілому, то у господарського суду немає правових підстав для зобов'язання власника (органу, уповноваженого створювати підприємство) здійснювати його ліквідацію.

Таким чином, за цим роз'ясненням ВАСУ (яке не коригувалось після набрання чинності ГК та ЦК України) господарські суди повноважні розглядати спори про визнання недійсними рішень про створення суб'єктів господарювання та їх установчих документів, а задовольняючи такі позови, вони повинні зобов'язувати власника (власників) або уповноважений орган здійснювати ліквідацію підприємства у встановленому законом порядку. Тобто за позицією ВАСУ у позовній заяві про визнання недійсними установчих документів суб'єкта господарювання не слід відповідну позовну вимогу поєднувати з позовною вимогою про його ліквідацію, оскільки задоволення позову про визнання недійсними установчих документів є юридичним фактом, з яким закон безпосередньо пов'язує ліквідацію суб'єкта господарювання.

Наведене вище роз'яснення ВАСУ залишається чинним, а тому може використовуватися судами при вирішенні відповідної категорії судових спорів згідно з п. 4 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., безумовно, з урахуванням чинних положень цивільного та господарського законодавства. На цей час правовою підставою позову про визнання недійсними установчих документів суб'єкта господарювання та його ліквідацію з цієї підстави є положення зазначеного роз'яснення та рекомендацій Президії Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин».

Згідно з п. 4.1 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14, вирішуючи спори про визнання недійсними установчих документів господарських товариств, господарські суди повинні виходити з того, що затвердження установчого документа є необхідною дією у процесі створення господарського товариства. Тому для ви-

значення підстав визнання установчих документів недійсними господарським судам слід керуватись пунктом 2 частини першої статті 110 ЦК України. З урахуванням положень цієї норми, **підставами прийняття рішення про визнання недійсними установчих документів господарського товариства є порушення закону, які не можуть бути усунуті.** (Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК юридична особа ліквідується за рішенням суду про визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом. Орієнтовний перелік таких порушень наводиться в ч. 1 ст. 27 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»).

Приклади допущених при створенні юридичної особи порушень, які не можна усунути (тобто підстав для визнання установчих документів недійсними господарськими судами), містяться, зокрема, в п. 17 роз'яснення ВАСУ від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334 (вчинені при оформленні установчих документів порушення чинного законодавства, які позбавляють їх юридичної сили, тощо).

Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України та Президії Вищого господарського суду України останніх років дають нове тлумачення підставам визнання недійсними установчих документів. Зараз Верховний Суд України та Вищий господарський суд України розмежовують ці підстави залежно від виду установчих документів (підпункти 14, 15 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13, п. 4.5 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14).

Зокрема, вказується таке: оскільки статут є за правовою природою актом, який визначає правовий статус юридичної особи, то **підставами для визнання статуту недійсним є відповідні підстави щодо будь-яких актів** (невідповідність статуту вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт, тощо). У даному випадку доцільно застосовувати роз'яснення Президії ВАСУ

від 26 січня 2000 р. № 02-5/35 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів». **Підставами для недійсності договорів про створення (заснування) господарських товариств є відповідні підстави щодо всіх правочинів.** У ЦК та ГК України немає спеціальних норм (застережень) щодо недійсності установчих (засновницьких) договорів. Верховний Суд України не дає спеціальних роз'яснень з порушеного питання у відомих узагальненнях судової практики «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 24 листопада 2008 р., постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 р. № 9.

У науковій літературі [2, с. 167–172] аналізувалась можливість застосування до установчих документів суб'єктів господарювання (і статутів, і засновницьких договорів) норм про недійсність правочинів. В. С. Петренко дійшов висновку, що це призводить до результатів, неприйнятних для практики, тому що за загальним правилом недійсний правочин не породжує правових наслідків і він є недійсним з моменту його вчинення. Визнання нікчемним засновницького договору товариства або статуту суб'єкта господарювання призводить до зникнення діючої юридичної особи, на місці якої залишається майнова маса, до якої, на думку В. С. Петренка, мають застосовуватись положення про зобов'язання у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави (гл. 83 ЦК).

На нашу думку, **уповноважений суб'єкт у позовній заяві про визнання недійсними установчих документів має об'єднати принаймні три позовні вимоги: про визнання недійсними установчих документів, про визнання недійсною державної реєстрації відповідної юридичної особи, про ліквідацію цієї особи.** Адже з положень п. 4.1 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 випливає, що через порушення при створенні юридичної особи, яких не можна усунути, можуть бути визнані недійс-

ними її установчі документи та її державна реєстрація. А за чинним законодавством про припинення юридичної особи з підстав визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи має бути прийняте судове рішення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 38 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» підставою для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, зокрема, є визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути. У пункті 4.4 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 чітко зазначається, що визнання недійсними установчих документів господарського товариства є підставою для ліквідації товариства. Згідно з п. 2 ч. 1, абз. 2 ч. 2 ст. 110 ЦК юридична особа ліквідується за рішенням суду про визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи; рішенням суду про ліквідацію юридичної особи на його учасників або орган, уповноважений установчими документами приймати рішення про ліквідацію юридичної особи, можуть бути покладені обов'язки щодо проведення ліквідації юридичної особи. Значить, при вирішенні спорів про визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання та визнання недійсною їх державної реєстрації положення п. 17 роз'яснення ВА-СУ від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334 щодо розмежування позовів про визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання і про ліквідацію не можна застосовувати.

Необхідно враховувати, що хоча визнання недійсними установчих документів суб'єкта господарювання та його державної реєстрації є підставою для ліквідації цього суб'єкта, однак відповідне судове рішення не є підставою визнання недійсними правочинів, вчинених суб'єктом господарювання, оскільки на час їх вчинення він був внесений до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців і користувався правами юридичної особи, мав ци-

вільну правоздатність та дієздатність (під пункти 4.4, 4.9 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14). На цьому також наголошувала О. Р. Кібенко у своєму науковому дослідженні, присвяченому досвіду регулювання корпоративних відносин у ЄС [3, с. 426].

Слід наголосити, що хоча рекомендації Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 стосуються судової практики у справах про створення і припинення діяльності господарських товариств, положення цих Рекомендацій доцільно застосовувати при вирішенні аналогічних спорів щодо будь-яких господарських організацій (і юридичних осіб загалом). Адже висновки ВГСУ про підстави визнання недійсними установчих документів господарських товариств ґрунтуються на загальних нормах ЦК України про ліквідацію будь-яких юридичних осіб.

За наявності відповідних підстав у позові про визнання недійсними установчих документів юридичної особи і про визнання недійсною державної реєстрації цієї особи доцільно заявляти *ще одну позовну вимогу – про визнання недійсним рішення про створення юридичної особи чи/та про затвердження її установчих документів*.

Згідно з ч. 1 ст. 56, ч. 5 ст. 57 ГК України суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян; статут (положення) затверджується власником майна (засновником) суб'єкта господарювання чи його представниками, органами або іншими суб'єктами відповідно до закону. Зрозуміло, що в основу позову про визнання недійсним статуту має бути покладена позовна вимога про визнання недійсним рішення про затвердження статуту, якщо таке рішення приймалось всупереч чинному законодавству (наприклад за відсутності належного кворуму) і коли допущені при прийнятті цього рішення порушення не можна усунути. Нагадаємо, що Закон «Про підприємства в Україні» пе-

редбачав одночасне визнання судом недійсними і установчих документів підприємства, і рішення про його створення.

У судовій практиці останніх років маємо багато прикладів, коли вирішуються спори з поєднанням указаних вище позовних вимог. Так, Вищим господарським судом України у грудні 2011 р. прийнята постанова у справі № 5/125 за позовом трьох осіб до ТОВ «Виробничо-комерційне товариство «Арго», В. Г. Бабица (треті особи: Державний реєстратор Хотинської районної державної адміністрації Чернівецької області, ВАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України»), про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників господарського товариства, договорів купівлі-продажу, нової редакції статуту та її державної реєстрації. У 2011 р. Вищий господарський суд України розглянув справу за позовом шести осіб до комерційно-виробничого підприємства «Торговий дім «Волинь» про визнання недійсними рішення загальних зборів та внесення на підставі зазначеного рішення змін до статуту.

Щодо підстав недійсності рішень загальних зборів господарських товариств, то вони наводяться у пунктах 17, 18 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» у пункті 2.11 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14.

Верховний Суд України (п. 13 постанови Пленуму від 24 жовтня 2008 р. № 13) визначає, що установчі документи господарського товариства можуть бути визнані недійсними за одночасної наявності таких умов:

1) на момент розгляду справи установчі документи не відповідають вимогам законодавства;

2) порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, не можуть бути усунені (це правило впливає з положень п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК).

О. М. Зубатенко справедливо вказує [1, с. 100], що поняття «неусувні» або такі, «яких не можна позбутися», має відносний і оцінний характер. Така неоднозначність формулювання у законі, на її думку, може

привести на практиці до прийняття рішень про ліквідацію суб'єкта господарювання, коли це не відповідає бажанню власників цього суб'єкта, а також його працівників, які позбавляються робочих місць. Тому дослідниця пропонує підставою для ліквідації суб'єкта господарювання визначити відмову суб'єкта господарювання внести зміни до установчих документів або вчинити дії, які необхідно було зробити до її державної реєстрації (наприклад сплатити вартість акцій), тобто по суті – відмову усунути порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів чи створенні суб'єкта. О. Р. Кібенко у 2005 р. [3, с. 426] вказувала на необхідність закріплення в українському законодавстві такої гарантії для суб'єктів господарювання (яка міститься в європейському законодавстві), як неможливість прийняття судом рішення про примусову ліквідацію суб'єкта господарювання, якщо ситуація була виправлена або може бути виправлена.

Прикладом «неусувних» порушень, на нашу думку, може бути затвердження статуту господарського товариства на загальних зборах, на яких не було передбаченого законом кворуму голосів, або ситуація, коли загальні збори, на яких мав бути затверджений статут, взагалі не проводились. О. М. Зубатенко наводить такий приклад [1, с. 100]: неможливо переукласти установчий договір про створення акціонерного товариства, якщо його засновники вже не є акціонерами, наприклад, у зв'язку зі смертю. Порушеннями, допущеними при прийнятті та затвердженні установчих документів, що не можуть бути усунені, ВАСУ пропонував визнавати такі: при оформленні установчих документів вчинені порушення чинного законодавства, які позбавляють їх юридичної сили; невідповідність фактичним обставинам вміщених в установчих документах відомостей щодо виду підприємства та форми власності, на якій воно засновано (п. 17 роз'яснення ВАСУ від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334).

До «неусувних» порушень ВГСУ пропонує відносити, зокрема, відсутність у доку-

ментах тих відомостей, які згідно із законом мають обов'язково в них міститися. Тому, якщо за наслідками розгляду справи встановлено, що на момент державної реєстрації господарського товариства його установчі документи не містили цих відомостей і не були приведені у відповідність із законом, господарський суд має підстави визнати установчі документи та запис про державну реєстрацію господарського товариства недійсними (п. 4.1 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14). Однак така позиція ВГСУ видається спірною, її суперечність відображена в самому тексті рекомендацій. Адже установчі документи можуть бути приведені у відповідність із законом – викладені в новій редакції із включенням до їх змісту усіх необхідних відомостей (згідно з абз. 2 ч. 5 ст. 8 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»), і в такому випадку господарський суд не має права визнавати їх недійсними, тобто факт «неусувних» порушень законодавства не матиме місця. Більше того, ВГСУ рекомендує господарським судам надавати сторонам можливість привести установчі документи у відповідність із законом за наявності наміру сторін і реальної можливості приведення установчих документів товариства у відповідність із вимогами закону; у разі використання такої можливості сторонами суд не має підстав для прийняття рішення про визнання відповідних установчих документів недійсними (п. 4.2 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14).

Цікавою в цій категорії спорів є адміністративна справа № 2а-9/10, що переглядалась улітку 2012 р. Вищим адміністративним судом України, за позовом прокурора м. Алушти Автономної Республіки Крим в інтересах виконавчого комітету Алуштинської міської ради до приватного підприємства «СКЕТ-1» про визнання недійсними установчих документів. Під час розгляду справи судом було встановлено наявність істотних порушень закону під час створення зазначеного підприємства, які неможливо усунути, тому суд дійшов висновку про не-

дійсність установчих документів. Суть справи така.

У рамках кримінального судочинства було встановлено, що Партенітський селищний голова вступив у злочинну змову з депутатом цієї селищної ради щодо одержання хабарів в особливо великих розмірах від осіб, зацікавлених в оренді земельних ділянок у смт Партеніт. З метою прикриття злочинної діяльності у вигляді одержаних хабарів зазначені особи у червні 2007 р. вирішили створити юридичну особу – приватне підприємство «СКЕТ-1». Генеральною прокуратурою України за фактом створення приватного підприємства «СКЕТ-1» порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК України. Допитані у ході слідства як свідки співзасновники приватного підприємства зізналися, що засновниками приватного підприємства стали на прохання своїх знайомих, в тому числі окремих депутатів Партенітської селищної ради, грошових внесків до статутного фонду не вносили та що їм нічого не відомо про здійснення цим підприємством будь-якої фінансово-господарської діяльності. Підприємство за своєю юридичною адресою не знаходиться. Отже, положення установчих (статутних) документів приватного підприємства «СКЕТ-1» містять неправдиву (таку, що не відповідає дійсності) інформацію щодо його засновника та директора, що суперечить вимогам чинного законодавства. Судом було встановлено, що засновниками підприємства порушені вимоги ст. 42 ГК України, а саме: їх волевиявлення не були направлені на створення суб'єкта господарювання, юридична особа створювалась не за особистим бажанням засновників, що свідчить про порушення вимог чинного законодавства під час створення підприємства, які не можна усунути.

Ураховуючи наведену вищу позицію ВГСУ, можна запропонувати *класифікувати порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, які не можуть бути усунені*, на три групи: порушення, які не можна виправити (усунути) за жодних обставин (наприклад, створення фік-

тивного суб'єкта господарювання); порушення, які загалом могли би бути виправлені, але в силу певних об'єктивних факторів (саме об'єктивних, а не суб'єктивних факторів) не можуть бути виправлені (наведений вище приклад зі смертю засновника господарського товариства); порушення, які не були усунені засновниками (засновником) або уповноваженою особою до моменту прийняття судового рішення про визнання недійсними установчих документів;

3) відповідні положення установчих документів порушують права чи охоронювані законом інтереси позивача (це правило впливає з положень ст. 1 Господарського процесуального кодексу України від 6 листопада 1991 р). Тому, якщо за результатами розгляду справи не буде встановлено факту порушення прав та охоронюваних законом інтересів позивача, господарський суд не має підстави для прийняття рішення про визнання установчих документів товариства або окремих їх положень недійсними (лист ВСУ щодо практики розгляду судами корпоративних спорів від 1 серпня 2007 р., п. 4.3 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14).

Так, у грудні 2010 р. ВГСУ була прийнята постанова у справі № 14/134-2181 за позовом особи_6 до ТОВ «Будівельні матеріали та конструкції» (третя особа – Державний реєстратор Бережанської райдержадміністрації) про визнання недійсним рішення зборів засновників ТОВ «Будівельні матеріали та конструкції» та скасування державної реєстрації нової редакції статуту товариства в частині розподілу часток засновників у статутному фонді ТОВ. У ході розгляду справи було встановлено, що позивач (один з учасників ТОВ) був присутній на відповідних загальних зборах учасників, підписував протокол зборів і затверджений на зборах статут ТОВ у новій редакції, в якому була визначена його частка. Отже, позивач не був обмежений у праві прийняти участь у загальних зборах і оспорюване ним рішення не порушує його прав.

У судовому рішенні про визнання недійсними окремих положень установчих доку-

ментів має вказуватись, яким саме положенням закону суперечать ці положення та які права позивача ними порушуються або оспорується (п. 4.8 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14). Зрозуміло, що аналогічним чином має аргументуватись рішення суду про визнання недійсними установчих документів у цілому в силу вимог п. 3 ч. 1 ст. 84 ГПК, п. 3 ч. 1 ст. 163 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р.

Визначення Верховним Судом України умов визнання недійсними установчих документів, як можна зробити висновок, переслідує таку мету, як: не допустити припинення діяльності суб'єкта господарювання з формальних підстав. Припинення діяльності господарської організації в цьому разі має відбуватись лише за позовом осіб, права яких порушені, і тільки за наявності обставин, що свідчать про незаконність її установчих документів (порядку їх прийняття/затвердження) і виключають можливість вправлення такої ситуації.

Потребують аналізу питання складу сторін у справах про визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання та підвідомчості цієї категорії спорів.

З положень ч. 2 ст. 110 ЦК випливає, що *позивачем* у справах про визнання недійсними установчих документів та про визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи може бути орган, що здійснює державну реєстрацію (тобто державні реєстратори), учасник юридичної особи, а щодо акціонерних товариств – також Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. На сьогодні ст. 6 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», яка визначає компетенцію державного реєстратора, не вказує на його право звертатись до суду з такими позовами. Однак оскільки таке право державних реєстраторів закріплено в іншому законі (ЦК України), вони володіють відповідним повноваженням. Крім того, згідно з п. 20.1.12 ч. 1 ст. 20, ч. 2 ст. 67 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. органи державної податкової служби мають право у випадках, встанов-

лених законом, звертатися до суду про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 1 ГПК підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), фізичні особи – підприємці мають право звертатися до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 2, підпунктів 8, 9 ст. 3 КАС завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій. Позивачем в адміністративному суді може виступати особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подана позовна заява до адміністративного суду; відповідачем є суб'єкт владних повноважень, а у випадках, передбачених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача.

Слід враховувати, що згідно з ч. 1 ст. 2 ГПК господарський суд порушує справи за позовними заявами державних та інших органів, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України.

Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 17, ч. 4 ст. 50 КАС юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України. Фізичні та юридичні особи,

які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами лише за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом.

Значить, за чинним процесуальним законодавством¹ звертатись до суду з позовом про визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання можуть лише ті органи державної влади та органи місцевого самоврядування, яким відповідне право надано законом. Проте Верховний Суд України і Вищий господарський суд України розширюють коло цих органів, відносячи до них усіх суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю господарського товариства (п. 12 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13, п. 1.5 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14), фактично повторюючи позицію ВАСУ, викладену в його роз'ясненні від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334. Однак з огляду на норму ч. 2 ст. 19 Конституції України й зазначені вище положення процесуальних кодексів така позиція видається спірною. Сьогодні повноваження звертатися з відповідними позовами до суду надані законом лише державним реєстраторам, органам державної податкової служби та НКЦПФР (ч. 2 ст. 110 ЦК).

Це знаходить відображення в судовій практиці. Так, у 2010 р. Вищим адміністративним судом України (ухвала ВАСУ від 5 жовтня 2010 р.) розглядалась адміністративна справа за позовом прокурора Самарського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Дніпропетровської міської ради до ВАТ «Термопластавтоматика» про визнання установчих документів ВАТ недійсними, визнання недійсним запису про проведення державної реєстрації підприємства-відповідача у формі товариства з обмеженою відповідальністю та ін. Вирішуючи справу, ВАСУ вказав на те, що чинне законодавство України не наділяє міські ради правом звернення до суду з позовом до суб'єктів господарської діяльності про припинення їх

¹ У даному випадку не досліджуємо норм Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р., оскільки аналізована категорія судових спорів виникає з господарських правовідносин і, відповідно – не належить до справ цивільної юрисдикції (ст. 15 ЦПК).

державної реєстрації або визнання недійсними установчих документів.

Щодо *відповідачів* у спорах даної категорії, то:

– у справах про визнання недійсним статуту відповідачем є господарське товариство (не потрібно залучати до участі у справі всіх учасників);

– у справах про визнання недійсним установчого (засновницького) договору відповідачами слід залучати всіх учасників (засновників) як сторін договору (п. 15 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13, п. 4.10 рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14).

Щодо *підвідомчості* аналізованої категорії судових спорів можна зробити такі висновки.

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням цього товариства, підвідомчі господарським судам. Відповідно, у постанові Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13 (п. 12), рекомендаціях Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 (п. 1.4) вказується, що *господарським судам* підвідомчі спори щодо визнання недійсними установчих документів або їх частини, змін до них за позовами учасників (засновників, акціонерів) господарського товариства, які обґрунтовуються порушеннями вимог законодавства щодо порядку прийняття та затвердження установчих документів.

Адміністративним судам підвідомчі спори щодо визнання недійсними установчих документів, які порушуються за позовами органів Державної податкової служби України та інших суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства, а також органів, що здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб (п. 12 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13).

Зараз немає рекомендаційних роз'яснень вищих спеціалізованих судів щодо підвідом-

чості спорів про визнання недійсними установчих документів інших суб'єктів господарювання, окрім господарських товариств. Тому це питання доцільно розв'язувати за принципом аналогії закону з урахуванням норм ст. 12 ГПК, статей 17, 50 КАС. Тобто відповідні спори за позовом державних реєстраторів і органів ДПС слід вирішувати в порядку адміністративного судочинства, а за позовом інших суб'єктів – в порядку господарського судочинства.

Таким чином, проведене дослідження свідчить про наявність у чинному законодавстві про створення й припинення діяльності суб'єктів господарювання суттєвої прогалини – неврегульованості підстав, умов, порядку визнання недійсними установчих документів господарських організацій. Відповідні питання лише роз'яснюються Вищим господарським судом України та Верховним Судом України, що не можна визнати належним для проаналізованої групи правовідносин. Здійснений аналіз відповідних правових норм, рекомендаційних роз'яснень вищих судових інстанцій дозволяє дійти таких *висновків*:

1. Установчі документи суб'єкта господарювання можуть бути визнані недійсними в судовому порядку з одночасним визнанням недійсною його державної реєстрації та прийняттям рішення про ліквідацію суб'єкта господарювання у разі, якщо такі документи не відповідають законодавству, створення суб'єкта господарювання проводилось з порушеннями законодавства в частині законності змісту, оформлення та/чи затвердження установчих документів, і відповідні порушення неможливо усунути.

При цьому підставами для визнання статуту недійсним є відповідні підстави щодо будь-яких актів, а підставами для недійсності засновницьких договорів – відповідні підстави щодо всіх правочинів;

2. Установчі документи суб'єкта господарювання можуть бути визнані недійсними за одночасної наявності таких умов: 1) на момент розгляду справи установчі документи не відповідають вимогам законодавства; 2) порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, не мо-

жуть бути усунені; 3) відповідні положення установчих документів порушують права чи охоронювані законом інтереси позивача;

3. Уповноважений законом суб'єкт у позовній заяві про визнання недійсними установчих документів суб'єкта господарювання має об'єднати принаймні три позовні вимоги: про визнання недійсними установчих документів, про визнання недійсною державної реєстрації відповідної юридичної особи, про ліквідацію цієї особи, а за наявності підстав – також заявити вимогу про визнання недійсним рішення про створення юридичної особи чи/та про затвердження її установчих документів;

4. Закон закріплює право звертатись до суду з позовом про визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання за їх учасниками (засновниками), державними реєстраторами, органами державної податкової служби та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

У справах про визнання недійсним статуту відповідачем виступає відповідний суб'єкт господарювання, а у справах про визнання недійсним установчого (засновницького) договору – всі учасники (засновники);

5. Господарським судам підвідомчі спори щодо визнання недійсними установчих документів або їх частини (змін до них) за позовами учасників (засновників) суб'єктів господарювання. Адміністративним судам підвідомчі спори щодо визнання недійсними установчих документів, які порушуються за позовами уповноважених органів державної влади;

6. Пункт 2 ч. 1 ст. 110 ЦК, абз. 2 ч. 2 ст. 38 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» після слів «визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи» доцільно доповнити словами «та/чи визнання недійсними її установчих документів (рішення про її створення)».

Список використаних джерел

1. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / О. М. Зубатенко ; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2007. – 223 с.
2. Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / В. С. Петренко ; Одеська національна юридична академія. – О., 2005. – 208 с.
3. Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України / О. Р. Кібенко. – Х. : Страйд, 2005. – 432 с. – (Сер.: Юридичний радник).

Апанасенко Е. И. Признание недействительными учредительных документов субъектов хозяйствования (материально-правовые и процессуально-правовые аспекты). В статье исследуются правовые основания и условия признания недействительными учредительных документов субъектов хозяйствования, а также подведомственность и состав участников таких судебных споров.

Ключевые слова: учредительные документы, признание недействительными, субъекты хозяйствования, судебный спор.

Apanasenko K. I. The declaration invalid of the constituent documents of economic subjects (material-legal and process-legal aspects).

In the article legal reasons and conditions of the declaration invalid of the constituent documents of economic subjects and also jurisdiction and composition of participants in such legal controversies are investigated.

Key words: constituent documents, declaration invalid, economic subjects, legal dispute.